

Veronika HEÉ

DOI: 10.14746/bo.2021.2.12

Univerzita Loránda Eötvöse v Budapešti

**Jan Křesadlo – zapomenutý génius?
K 25. výročí spisovatelovy smrti**

Jan Křesadlo (1926–1995) a jeho mnohostranný talent a neobyčejná kariéra dávají důvod přemýšlet o tom, jak složitá věc je trvalý úspěch a jeho vyšší stupeň, spisovatelská nesmrtnost.

Václav Jaroslav Karel Pinkava (známý pod uměleckým jménem Jan Křesadlo) vyrůstal jako jediné a úzkostlivě strážené dítě v rodině bohatého českého skláře. Od mládí projevoval mimořádný talent v celé řadě oborů. Bylo mu asi 4–5 let, když při návštěvě muzea uvedl latinsky jména všech zvířat, která tam byla vystavena¹. Během jeho školních let se brzy projevil jeho nadprůměrné jazykové a matematické schopnosti, navíc s velkým talentem kreslil a zpíval.

Vnější jeho život byl však brzy zakalen neblahými historickými událostmi. Řada jeho životních zkoušek začala již v gymnáziu za protektorátu. Byl vyloučen ze školy za rvačku se spolužákem nakloněným nacistům. Dříve než mohl pokračovat a dokončit středoškolské studium, nějakou dobu se učil lékárníkem. Další ranou osudu bylo převzetí moci komunisty. Kromě znárodnění rodinných továren a obchodů byl dokonce, ač nevinně, obviněn z ozbrojeného spiknutí. Byl sice u soudu osvobozen (prokurátor se dvakrát odvolal), ale vysokoškolské studium musel přerušit. Po několika letech práce a vykonání povinné vojenské služby mohl v roce 1954 absolvovat na universitě psychologii, v té době politicky i společensky opomíjený obor. Jeho kariéra klinického psychologa se zdála načas stoupat: připojil se k renomovanému sexuologovi-psychiatrovi Kurtu Freundovi, pod jehož vedením se podílel na důležitých výzkumech. V roce 1968, již po pádu Pražského jara, odešel do Anglie na předjednanou podnikovou stáž, ze které se nevrátil; rodina jej následovala, usadili se v malém jihoanglickém městečku, v Colchesteru.

Zde, finančně sice zabezpečen, mohl pokračovat v kariéře klinického psychologa, ovšem na méně významné úrovni než v Praze, kde byl, ač nestraník, i soudním znalcem. Pinkava, vynikající diagnostik a profesionálně vysoce kvalifikovaný odborník, nebyl vždy schopen se svými provinčními kolegy diplomaticky vycházet, když napravoval jejich mylné diagnózy. Nepochopení a za léta nahromaděné menší či větší mrzutosti způsobily, že počátkem roku 1982 předčasně odešel do důchodu. Co se z hlediska jedince a profesionála mohlo zdát být porážkou, byl z umělecké stránky zisk, poněvadž jeho tvorba se intenzivně rozvinula až v důchodu.

Jako vědec upoutal též pozornost, dokonce mezinárodní, svými publikacemi a knihou v oblasti vícehodnotové matematické logiky, kterou vlastně pěstoval „jen“ jako koníček (*Introduction to Logic for Systems Modeling*, 1988). V oboru psychiatrie vznikla kniha, vlastně učebnice *Průvodce inteligentního laika džunglí současné psychologie a psychiatrie, zejména vzhledem k tzv. duševním poruchám a psychologickým problémům* (2001, online: www.kresadlo.cz).

¹ Údaje o rodinném zázemí a osobních aspektech jsou čerpány z nahrávky vzpomínek spisovatelova syna Václava Z. Pinkavy, kterou jsem pořídila v jeho domě na Moravě při své návštěvě 8. května 2019.

Nejvíce se však věnoval umělecké činnosti. Nejrozsáhlejším a nejtrvalejším se stalo jeho literární dílo, ale zhotovil i malby a kresby a zkomponoval několik hudebních skladeb, včetně mší. Jeho literární díla, která vznikala pod jménem Jan Křesadlo během krátkých zbylých třinácti let jeho života, se stala na krátkou dobu senzací českého literárního života.

Jeho první román *Mrchopěvci*, který doma okamžitě vyvolal pozornost, vyšel v roce 1984 v největším českém emigrantském vydavatelství manželů Škvoreckých, „68 Publishers“.

Poté se na čas dostal Křesadlo do popředí pozornosti české literární veřejnosti. Jeho práce vyvolávaly smíšené emoce, protože se lišily ode všeho dosavadního. Jako emigrant a „amatér“ necítil nucení podléhat právě aktuálním literárním módám opuštěného domova, ba dokonce je různými způsoby zesměšňoval. Ačkoliv ho kritici označovali postmodernistou, on pořád tvrdil, že o dobové literární trendy nemá zájem. Svá díla tvořil ze záliby, pro své vlastní potěšení, částečně aplikoval psaní jako odreagování, i skrze svá díla se snažil zbavit se pocitu osamění z nesčetných traumat svého života. Nesen svými vědomostmi polyhistora, volně se procházel po literárních stylech různých dob a hravě skotačil mezi různými sférami lidského vědění. I hra s jazyky a fantaskní etymologizování patří k osobitostem jeho stylu. Rád využívá i žánry starších i starých časů (starořecký epos, zvířecí alegorie, dobrodružný román pro mládež, sci-fi aj.). Se zvláště velkou zálibou a hravostí paroduje narativní metody 19. století. Tato doba s jejími snad naivními, ale zároveň čistými, ještě neporušenými ideály je Křesadlovi blízká.

Tyto tvůrčí metody a stylové prvky nezvykle heterogenního původu se stávají na některých místech jeho tvorby značně přebujelými, ale v jeho nejlepších dílech se mu daří je stmelit do jedinečného osobního stylu, který markantně odráží autorův svérázný náhled na tvora zvaného člověk a na jeho životní trampoty.

Jeho místy ostře, jindy shovívavě ironický přístup k lidským záležitostem prosakuje celou jeho tvorbu. Jako klinický psycholog má autor obrovské vědomosti o lidských schopnostech, morbiditách, také o tabuizovaných sexuálních i jiných odchylkách. Temně tragická až příšerná stránka těchto chorobných lidských záležitostí se v Křesadlově díle projevuje jen sporadicky². Lehké variace pohlavnosti se objevují v Křesadlově tvorbě jako trapně humorné nutkání u lidí v podstatě slušných³, nebo se spojují s jinými negativními morálními vlastnostmi⁴.

² Viz např. vzrušující příběh malého chlapečka v povídce *Trikitan* ze sbírky *Slepá bohyně* (posmrtně, 2006).

³ Viz postavu dirigenta v „české“ epizodě románu *Fuga Trium* (1988).

⁴ Viz postavu archiváře dra Pitra v oddílu *Pangerach* knihy *Obětina* (1994).

Autor má také často proti obecnému veřejnému mínění konfrontující názory i v jiných otázkách než zdravotních. Má místy výroky, které by se daly nesprávně interpretovat z rasového hlediska. Dále mívá ostré výpady proti veřejně uznávaným osobnostem české kultury a politiky, což u mnohých vyvolalo pohoršení. Porušování tabu a pobuřující výroky v jeho dílech vzbudily někdy u části kritiků i čtenářů větší ohlas než hlubší smysl, jedinečná osobitost a vysoké umělecké kvality těchto děl.

Křesadlo po celý život těžce bojuje se svou hluboce prožívanou katolickou vírou. Četné stopy toho lze nalézt v jeho díle, a to nejen ve sbírce povídek, kterou tomuto tématu věnoval (*Království české a jiné polokatolické povídky*, 1996). Je to důležitý motiv na mnoha místech jeho tvorby, např. v jeho *Obětíně* (1994), která má snad nejvíce z jeho životních zkušeností emigranta, nebo v jeho dalším znamenitém díle *Skrytý život Cypriána Belvy* (posmrtně, 2007). Kvůli jeho svéráznému pojetí této problematiky také tyto projevy občas narazily na nepochopení.

Přes všechny problematičnosti nemůže však pozorný čtenář pochybovat o autorově soucítěním a hlubokém humanismu, z jehož pozice stihá nemilosrdnou a šířavou satirou projevy lidské hlouposti a podlosti, které se zčásti zdají být nadčasové, zčásti však jsou poznamenány dobou.

Křesadlovy příběhy prozrazují hlubokou znalost lidské psychiky a jejího fungování ve všech životních trampotách. Mají formu často alegorickou, jsou protkané fantaskními prvky, neočekávanými asociacemi a pronikavou duchaplností, ve které se prolínají vážnost a hravost. Z toho všeho se skládá autorův nezaměnitelný styl v dílech, jako je sci-fi román *Fuga Trium* (1988, doma 1990), která se odehrává ve fiktivní diktatuře na pomezí reality a fantazie, nebo jeho značně mnohovrstevnatá *Obětina* (1994), mnohými považovaná za Křesadlovo veledílo, „fantastická fraška“ *La Calle Neruda* (1995), odehrávající se na Malé Straně, alegorický román *Dům* (posmrtně, 1998), duchaplné líčení anomálie doby po sametové revoluci, *Rusticalia* (posmrtně, 2006), šokující parodie českého vesnického románu 19. století, i nejvíce kritizovaná „pornoaustiáda“ *Skrytý život Cypriána Belvy* (posmrtně, 2007) aj.

Autor v posledních letech svého života takřka chrlil ze sebe díla, která ani nestačila hned vyjít, a tak, jak je vidět, první vydání vícero jeho prací vycházela ještě skoro deset let po jeho smrti.

Kritikové snad nejvýrazněji vnímali chmurné až zstrašující stránky jeho děl. Recenzent románu *Skrytý život Cypriána Belvy* uzavírá svůj soud takto:

Křesadlovský svět je prostorem hrůzy a smíchu, v němž zájemce provází boschovský komentátor lidské existence. Je to často ošklivý a směšný pohled, ale bez něj není pravda o životě celá.⁵

Musíme dodat, že lidská poctivost, soucit a vstřícnost, krása a zářky přírody – tedy zásadně hodnotné a fascinující aspekty života, jsou v Křesadlově dílech vždy přítomné. Je ale pravda, že tyto hodnoty jsou nejvíce vkládány do děl jako román vytvořený fiktivním autorem, který ovšem má v sobě hodně Křesadlovy vlastní groteskní zkušenosti poloamatérského, začínajícího spisovatele. V románu *Dům* je takovým autorem pes Lasius, který se stává úspěšným spisovatelem se svým románem *Medvědí kruh*, báječnou obdobou skautského románu po způsobu Jaroslava Foglara. Křesadlo se jako autor často obrací ke čtenáři a s lehkou (sebe)ironií komentuje dílo svého fiktivního autora. Je to autorův oblíbený způsob, jak vyjádřit svou nostalgii po věčných lidských hodnotách, které jako by zmizely ze současného života.

Na konci svého života nemohl být Křesadlo asi oprávněně spokojený s dobou, ve které mu bylo dáno žít, ani s vlastní, velmi klikatou kariérou, která mu v žádné oblasti nedala možnost jeho jedinečný talent plně využít. Toto vědomí však nosil mlčky, se skepsí, víc a víc uzavřený do sebe.

Všechny jeho čtyři děti se staly vysoce kvalifikovanými, zajímavými lidmi, jeden z nich, Jan Pinkava, dokonce dosáhl i světového věhlasu v oblasti animovaného filmu, a to se dvěma produkcemi, které dostaly Oscara. Prvním z nich je krátký film *Geri's Game* (1997) a druhým je velice úspěšná celovečerní produkce – *Ratatouille* (2007), již byl spoluautorem. Jeho otec se však už této slávy nedožil.

Jedinečnost Křesadlovy tvorby si po nějakou dobu po autorově smrti udržovala pozornost, postupem času pak v záplavě novotvorby jiných, mladších autorů skoro zanikla. Dnes, kromě literárních historiků a úzkého tábora fanoušků, o tomto skvělém spisovateli ví málokdo. A to je škoda.

⁵ Jiří Peňáš, *Pornoaustiáda jako důkaz Boha*. Online: <https://www.tyden.cz> [14.10.2007].